

Subject Name (Gujarati)

4300005 -- Winter 2024

Semester 1 Study Material

Detailed Solutions and Explanations

પ્રશ્ન 1(a) [3 ગુણ]

ચોક્સાઈ અને સચોટતા વ્યાખ્યાયિત કરો.

જવાબ

• ચોક્સાઈ: માપેલી કિંમતનો સાચી કિંમતની નજીકતાનો માપ

• સચોટતા: માપન કિંમતોની સુસંગતતા અથવા પુનરાવર્તિતા

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "ચોક્સાઈ સત્યની નજીક, સચોટતા પુનરાવર્તનશીલ"

પ્રશ્ન 1(b) [4 ગુણ]

મૂળભૂત ભૌતિક એકમોનો ઉપયોગ કરીને કાર્ય અને વેગનું SI એકમ મેળવો.

જવાબ

Table 1: કાર્ય અને વેગના એકમોની ફોર્મ્યુલેશન

ભૌતિક રાશિ	સૂત્ર	SI એકમ ફોર્મ્યુલેશન	SI એકમ
કાર્ય (W)	$W = F \times d$	$W = [\text{બળ}] \times [\text{અંતર}] = [\text{kg} \cdot \text{m}/\text{s}^2] \times [\text{m}] = [\text{kg} \cdot \text{m}^2/\text{s}^2]$	Joule (J)
વેગ (v)	$v = d/t$	$v = [\text{અંતર}]/[\text{સમય}] = [\text{m}]/[\text{s}]$	m/s

• કાર્ય: જયારે બળ ($\text{kg} \cdot \text{m}/\text{s}^2$) અંતર (m) પર કાર્ય કરે છે, ત્યારે $\text{kg} \cdot \text{m}^2/\text{s}^2 = \text{Joule}$ મળે છે

• વેગ: જયારે કોઈ વસ્તુ સમય (s) માં અંતર (m) કાપે છે, ત્યારે m/s મળે છે

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "કાર્યમાં બળ અંતર, વેગમાં અંતર સમય"

પ્રશ્ન 1(c) [7 ગુણ]

સાધનની લઘૃતમ માપ શક્તિ શું હોય? વર્નિયર કેલિપર્સની લઘૃતમ માપ શક્તિનું સમીકરણ લખો. સુધૃ અને સ્વચ્છ આકૃતિ સાથે વર્નિયર કેલિપર્સ દ્વારા માપન સમજાવો.

જવાબ

લઘૃતમ માપ શક્તિ: માપન સાધનથી સીધી રીતે માપી શકાય તેવી સૌથી નાની માપ.

વર્નિયર કેલિપર્સની લઘૃતમ માપ શક્તિનું સમીકરણ: લઘૃતમ માપ શક્તિ = 1 મુખ્ય સ્કેલ વિભાગ - 1 વર્નિયર સ્કેલ વિભાગ અથવા લઘૃતમ માપ શક્તિ = 1 MSD ની કિંમત / VSD ની સંખ્યા

આકૃતિ: વર્નિયર કેલિપર

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

0 5 10 15 20 25 30 35 40 45

માપન પ્રક્રિયા:

- પગલું 1: વસ્તુની આસપાસ કેલિપરની બાજુઓ બંધ કરો
- પગલું 2: વર્નિયર સ્કેલના શૂન્ય પહેલાં આવતા મુખ્ય સ્કેલના વાંચનની નોંધ કરો
- પગલું 3: કચો વર્નિયર વિભાગ મુખ્ય સ્કેલના વિભાગ સાથે બરાબર સુમેળ કરે છે તે શોધો
- પગલું 4: વર્નિયર વાંચનને મુખ્ય સ્કેલ વાંચન સાથે ઉમેરો: કુલ = MSR + (VC × LC)
- મુખ્ય સ્કેલ વાંચન (MSR): વર્નિયર શૂન્ય પહેલાં મુખ્ય સ્કેલ પર કિંમત
- વર્નિયર સુમેળ (VC): જ્યાં વર્નિયર લાઇન મુખ્ય સ્કેલ લાઇન સાથે ગોઠવાય છે તે વિભાગ નંબર
- લઘુત્તમ માપ શક્તિ (LC): સામાન્ય રીતે 0.02 mm અથવા 0.001 ઈચ્છા

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "મુખ્ય વત્તા મેળ બનાવે માપ"

પ્રશ્ન 1(c) OR [7 ગુણ]

સાધનની લઘુત્તમ માપ શક્તિ શું હોય? માઇકોમીટર સ્ક્રૂની લઘુત્તમ માપ શક્તિનું સમીકરણ લખો. સુધું અને સ્વચ્છ આકૃતિ સાથે માઇકોમીટર સ્ક્રૂમાં હક્કારાત્મક અને નહ્કારાત્મક ભૂલ સમજાવો.

જવાબ

લઘુત્તમ માપ શક્તિ: માપન સાધનથી સીધી રીતે માપી શકાય તેવી સૌથી નાની માપ.

માઇકોમીટર સ્ક્રૂની લઘુત્તમ માપ શક્તિનું સમીકરણ: લઘુત્તમ માપ શક્તિ = સ્ક્રૂનો પિચ / વર્તુળાકાર સ્કેલ પરના વિભાગોની સંખ્યા
આકૃતિ: માઇકોમીટર સ્ક્રૂ ગેજ

0 5 10 15 20 25

V

0 5 ←

હક્કારાત્મક ભૂલ: જ્યારે વર્તુળાકાર સ્કેલનો શૂન્ય સંદર્ભ રેખાની ઉપર હોય. માપેલું વાંચન વાસ્તવિક કિંમત કરતાં વધારે થશે.

નહ્કારાત્મક ભૂલ: જ્યારે વર્તુળાકાર સ્કેલનો શૂન્ય સંદર્ભ રેખાની નીચે હોય. માપેલું વાંચન વાસ્તવિક કિંમત કરતાં ઓછું થશે.

ભૂલ સુધારણા:

- હક્કારાત્મક ભૂલ માટે: વાસ્તવિક વાંચન = નોંધાયેલું વાંચન - શૂન્ય ભૂલ
- નહ્કારાત્મક ભૂલ માટે: વાસ્તવિક વાંચન = નોંધાયેલું વાંચન + શૂન્ય ભૂલ

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "હક્કારાત્મક હોય બાદ, નહ્કારાત્મક જોઈએ ઉમેરતું"

પ્રશ્ન 2(a) [3 ગુણ]

વિદ્યુતક્ષેત્ર રેખાઓની લાક્ષણિકતાઓ લખો.

જવાબ

Table 2: વિદ્યુતક્ષેત્ર રેખાઓની લાક્ષણિકતાઓ

લાક્ષણિકતા	વર્ણન
દિશા	હંમેશા ધન થી ઝાણ ચાર્જ તરફ
આકાર	સમાન ક્ષેત્રો માટે સીધી રેખાઓ, અસમાન ક્ષેત્રો માટે વક્ત
ધનતા	ક્ષેત્ર શક્તિના પ્રમાણમાં
માર્ગ	ક્રારેચ એકબીજાને છેદની નથી
પ્રકૃતિ	ધન ચાર્જથી શરૂ થાય છે અને ઝાણ ચાર્જ પર સમાપ્ત થાય છે

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "દિશા, ધનતા, છેદતી નથી, શરૂ-અંત"

પ્રશ્ન 2(b) [4 ગુણ]

9 MF , 12 MF અને 15 MF કેપેસીટન્સ કિમત ધરાવતા કેપેસિટના શ્રેણી અને સમાંતર બંને જોડાણ માટે પરિણામી કેપેસીટન્સની ગણતરી કરો

જવાબ

શ્રેણી જોડાણ માટે: $1/C_{eq} = 1/C_1 + 1/C_2 + 1/C_3$ $1/C_{eq} = 1/9 + 1/12 + 1/15$ $1/C_{eq} = 5/36 + 3/36 + 2.4/36 = 10.4/36$
 $C_{eq} = 36/10.4 = 3.46 \text{ MF}$

સમાંતર જોડાણ માટે: $C_{eq} = C_1 + C_2 + C_3$ $C_{eq} = 9 + 12 + 15 = 36 \text{ MF}$

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "શ્રેણીમાં વ્યસ્ત સરવાળો, સમાંતરમાં સીધો સરવાળો"

પ્રશ્ન 2(c) [7 ગુણ]

કુલંબનો વ્યસ્ત વર્ગનો નિયમ સમજાવો અને તેનું સમીકરણ મેળવો. જો બે ઈલેક્ટ્રોન વર્ચ્યેનું અંતર 10 મીટર હોય તો તેમની વર્ચ્યે લાગતો કુલંબ બળ શોધો. ($e = 1.66 \times 10^{19} \text{ C}$, $K = 9 \times 10^9 \text{ Nm}^2/\text{C}^2$)

જવાબ

કુલંબનો નિયમ: બે બિંદુ ચાર્જ વર્ચ્યેનું સ્થિરવિદ્યુત બળ તે ચાર્જના ગુણાકારના સમપ્રમાણમાં અને તેમની વર્ચ્યેના અંતરના વર્ગના વ્યસ્ત પ્રમાણમાં હોય છે.

સમીકરણ ફોર્મ્યુલેશન: $F = q_1 q_2 / r^2$ એકત્રિત કરતાં: $F = q_1 q_2 / r^2$ અચળાંક સાથે: $F = k(q_1 q_2 / r^2)$

જ્યાં $k = 1/(4\pi\epsilon_0) = 9 \times 10^9 \text{ Nm}^2/\text{C}^2$

આકૃતિ: કુલંબનો નિયમ

$$\begin{array}{ccc} q & & q \\ \leftarrow & r & \rightarrow \\ F & ^2 \rightarrow & \leftarrow F \end{array}$$

ગણતરી: $F = k(q_1 q_2 / r^2)$ $F = 9 \times 10^9 \times [(1.66 \times 10^{19}) \times (1.66 \times 10^{19})] / (10)^2$ $F = 9 \times 10^9 \times 2.76 \times 10^{38} / 100$ $F = 9 \times 2.76 \times 10^{36} \times 10^2$ $F = 2.48 \times 10^{38} \text{ N}$

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "ચાર્જ ગુણાકાર, અંતર વર્ગ, બળ ઘટે"

પ્રશ્ન 2(a) OR [3 ગુણ]

વિદ્યુતક્ષેત્રને સમજાવો અને તેનો એકમ મેળવો.

જવાબ

વિદ્યુતક્ષેત્ર: ચાર્જની આસપાસનો વિસ્તાર જ્યાં અન્ય ચાર્જ બળ અનુભવે છે.

વ્યાખ્યા: કોઈ બિંદુ પર વિદ્યુતક્ષેત્ર એ બળ છે જે તે બિંદુ પર મૂકેલા એકમ ધન ચાર્જને અનુભવાય છે.

$$E = F/q$$

એકમ ફોર્મ્યુલેશન: $E = F/q = [N]/[C] = [kg \cdot m/s^2]/[A \cdot s] = [kg \cdot m/(A \cdot s^2)]$ SI એકમ: N/C અથવા V/m

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "વિદ્યુતક્ષેત્ર એટલે ચાર્જ દીઠ બળ"

પ્રશ્ન 2(b) OR [4 ગુણ]

સ્વચ્છ આકૃતિ દોરી વિદ્યુત ફલક્સ સમજવો અને તેનો એકમ મેળવો.

જવાબ

વિદ્યુત ફલક્સ: આપેલા ક્ષેત્રફળમાંથી પસાર થતા વિદ્યુતક્ષેત્રનું માપ.

$$\text{સમીકરણ: } \Phi = E \cdot A \cdot \cos \theta$$

જ્યાં:

- E એ વિદ્યુતક્ષેત્ર છે
- A એ ક્ષેત્રફળ છે
- θ એ E અને ક્ષેત્રફળના લંબ વર્ચ્યેનો ખૂણો છે

આકૃતિ: વિદ્યુત ફલક્સ

$\uparrow n ( )$

/
→ E ( )

A

એકમ ફોર્મ્યુલાશન: $E = E \cdot A \cdot \cos\theta = [N/C] \cdot [m^2] \cdot [\text{પરિમાળ વિનાની}] = [N \cdot m^2/C]$ 1 N/C = 1 V/m હોવાથી, ફ્લક્સ એકમ = $V \cdot m = N \cdot m^2/C$

SI એકમ: N·m/C અથવા V·m

યાદરાખવાનું સૂત્રઃ “હલકસ વહે ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રફળ દ્વારા”

પ્રશ્ન 2(c) OR [7 ગુણ]

કેપેસિટરની વ્યાખ્યા આપો અને તેનો યુનિટ મેળવો. સમાંતર પ્લેટ કેપેસિટરનું સૂત્ર આપો અને દરેક પદ સમજાવો. 20 cm x 20 cm ચોરસ પ્લેટો ધરાવતા અને 1.0 mm ના અંતરથી અલગ પડેલા સમાંતર પ્લેટ કેપેસિટરની ગણતરી કરો.

ଜ୍ଵାବ

कॅपेसिटर: विद्युत चार्ज संग्रहित करतुं उपकरण.

વ्याख्या: કેપેસિટન્સ એ સંગ્રહિત ચાર્જનો લાગુ કરેલા પોટેન્શિયલ તફાવત સાથેનો ગુણોત્તર છે. $C = Q/V$

એકમ ફોર્મ્યુલેશન: $C = Q/V = [C]/[V] = [A \cdot s]/[J/C] = [A \cdot s]/[N \cdot m/C] = [A \cdot s]/[(kg \cdot m)/J] = Farad (F)$

समांतर प्लेट केपेसिटर सूत्र: $C = \epsilon_0 \epsilon_r A/d$

୪୮

- C એ ક્રેપેસિટન્સ છે
  - $\square$ એ મુક્ત અવકાશની પરાવૈધુતા ($8.85 \times 10^9 \text{ N/m}^2$ F/m)
  - $\square$ એ ડાયલેક્ટ્રિકની સાપેક્ષ પરાવૈધુતા છે
  - A એ પ્લેટોનો ઓવરલેપ ક્ષેત્રફળ છે
  - t એ પ્લેટો વચ્ચેનાં અંતર છે

આકૃતિઃ સમાંતર પ્લેટ કેપ્સિટર

+ + + + + + + +
d

{ - { - } { - } { - } { - } { - } { - } { - } }

A

ગણતરી: $A = 20 \text{ cm} \times 20 \text{ cm} = 0.2 \text{ m} \times 0.2 \text{ m} = 0.04 \text{ m}^2$ $d = 1.0 \text{ mm} = 0.001 \text{ m}$ $\mu = 1 \text{ (હવા)}$ $\epsilon_0 = 8.85 \times 10^{-12} \text{ F/m}$

$$C = \epsilon_0 A/d = 8.85 \times 10^{-12} \times 1 \times 0.04/0.001 = 354 \times 10^{-12} F = 354 \text{ pF}$$

યાદરાખવાનું સૂત્ર: “કેપેસિટન્સ સંગ્રહે ચાર્જ નજીકના પ્લેટ વરચે”

પ્રશ્ન 3(a) [3 ગુણ]

ઘન પદ્ધાર્થમાં ઉભ્યાના વહનને ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.

ଜୀବାଦ୍ୟ

ઉઝ્મા વહન: ધન પદાર્થમાં પદાર્થની હળવનયલન વિના ઉઝ્મા ઊર્જાનું સ્થાનાંતરણ.

પ્રક્રિયા: ઉધ્મા ઊર્જા અથવાનોના કંપન દ્વારા ઉચ્ચ તાપમાન ક્ષેત્રથી નિમ્ન તાપમાન ક્ષેત્ર તરફ સ્થાનાંતરિત થાય છે.

આકૃતિ: ઉષ્મા વહન

↓

↓

{ }

→

ઉદાહરણ: ગરમ ચામાં રાખેલો ધાતુનો ચમચો હેન્ડલ સુધી ગરમ થઈ જાય છે, જે વહન દ્વારા થાય છે.
યાદરાખવાનું સૂત્ર: "ગરમ ઊર્જા આપે, અણુઓ સ્થાનાંતરિત કરે, બહાર વહે"

પ્રશ્ન 3(b) [4 ગુણ]

એક વ્યક્તિને 102 જેટલો તાવ આવે છે. અહીં તાપમાનનું એકમ કચો છે? આ તાપમાનને બાકીના બે એકમમાં રૂપાંતરિત કરો.

જવાબ

તાપમાન એકમ: 102°F (ફેરનહાઇટ)

રૂપાંતર સૂત્રો:

- ${}^{\circ}\text{C} = ({}^{\circ}\text{F} - 32) \times 5/9$
- $\text{K} = {}^{\circ}\text{C} + 273.15$

ગણતરી: ${}^{\circ}\text{C} = (102 - 32) \times 5/9 = 70 \times 5/9 = 38.89^{\circ}\text{C}$ $\text{K} = 38.89 + 273.15 = 312.04 \text{ K}$

Table 3: તાપમાન રૂપાંતર

ફેરનહાઇટ	સેલ્સિયસ	કેલ્વિન
102°F	38.89°C	312.04 K

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "ફેરનહાઇટ પહેલા, સેલ્સિયસ બદલો, કેલ્વિન છેલ્લે આવે"

પ્રશ્ન 3(c) [7 ગુણ]

પ્લેટિનમ રેઝિસ્ટન્સ થમોભીટનો સિદ્ધાંત સમજાવો અને તેના ઉપયોગની યાદી બનાવો.

જવાબ

સિદ્ધાંત: પ્લેટિનમનો વિદ્યુત અવરોધ તાપમાન સાથે નિશ્ચિત અને સુરંગત રીતે બદલાય છે, જે ચોક્કસ તાપમાન માપન માટે અવકાશ આપે છે.

કાર્યપ્રણાલી: $R = R_0[1 + \alpha(T - T_0)]$ સંબંધ પર આધારિત, જ્યાં R એ T તાપમાને અવરોધ છે, R_0 એ સંદર્ભ તાપમાન T_0 પર અવરોધ છે, અને α એ અવરોધનો તાપમાન ગુણાંક છે.

આફ્ટિનિંગ: પ્લેટિનમ રેઝિસ્ટન્સ થમોભીટર

ઉપયોગો:

- ઓફોગિક પ્રક્રિયા: ઉત્પાદનમાં તાપમાન નિરીક્ષણ
- વૈજ્ઞાનિક સંશોધન: ઉચ્ચ ચોક્કસાઈની જરૂરિયાત વાળા પ્રયોગશાળા માપન
- કેલિબ્રેશન: અન્ય થમોભીટરના કેલિબ્રેશન માટે માનાંક
- તબીબી ઉપયોગો: તબીબી ઉપકરણોમાં તાપમાન નિરીક્ષણ

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "પ્લેટિનમ આપે ચોક્કસ અવરોધ-તાપમાન સંબંધ"

પ્રશ્ન 3(a) OR [3 ગુણ]

વિશિષ્ટ ઉખા અને ઉખાધારિતા ની વ્યાખ્યાયિત લખો અને તેના એકમો લખો.

જવાબ

વિશિષ્ટ ઉખા: 1 કિગ્રા પદાર્થનું તાપમાન 1 K વધારવા માટે જરૂરી ઉખા ઊર્જાનું પ્રમાણ.

ઉખાધારિતા: સંપૂર્ણ વસ્તુનું તાપમાન 1 K વધારવા માટે જરૂરી ઉખા ઊર્જાનું પ્રમાણ.

Table 4: ઉખા ક્ષમતા શબ્દો

શબ્દ	સૂત્ર	SI એકમ
વિશિષ્ટ ઉખા (c)	$Q = mc\Delta T$	J/(kg·K)
ઉખાધારિતા (C)	$Q = C\Delta T$	J/K

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "વિશિષ્ટ પદાર્થ માટે, ધારિતા સંપૂર્ણ વસ્તુ માટે"

પ્રશ્ન 3(b) OR [4 ગુણ]

તરલ પદાર્થમાં ઉખાનયન ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.

જવાબ

ઉખા અભિવહન: તરલ (પ્રવાહી અથવા વાયુ) ની હળનચલન દ્વારા ઉખાનું સ્થાનાંતરણ.

પ્રક્રિયા: ગરમ તરલ પ્રસરણ પામે છે, ઓછી ઘનતા ધરાવે છે, ઉપર ઉંઠે છે; હું તરલ નીચે ઉત્તરે છે, જે અભિવહન વહેણા તરીકે ઓળખાતી સતત પરિભ્રમણ પદ્ધતિ બનાવે છે.

આફ્ટિઃ અભિવહન વહેણા

$$\begin{array}{ccc} \uparrow & \uparrow & \uparrow \\ \backslash^{\{} & \backslash^{\{ \}} & \backslash^{\{ \}} \} \\ | & | & | \\ & & \end{array}$$

$$\downarrow \quad \downarrow \quad \downarrow$$

ઉદાહરણ: વાસણમાં ઉકળતું પાણી - ગરમ પાણી ઉપર ચઢે છે જ્યારે હંડુ પાણી નીચે ઉત્તરે છે.

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "ગરમ ઉપર જાય, હંડુ નીચે આવે, વહેણ ફરતું રહે"

પ્રશ્ન 3(c) OR [7 ગુણ]

ઉખા વાહકતાના અચળાંકને વ્યાખ્યાયિત કરો. ધન પદાર્થમાં ઉખાના વહન માટે ઉખા વાહકતાના અચળાંકનું સમીકરણ મેળવો.

જવાબ

ઉખા વાહકતાનો અચળાંક: એકમ સમય દીઠ, એકમ ક્ષેત્રફળ દીઠ, એકમ તાપમાન પ્રવણતા દીઠ સ્થાનાંતરિત થતી ઉખાનું પ્રમાણ.

વ્યાખ્યા: જ્યારે તાપમાન પ્રવણતા એકમ હોય ત્યારે દર સેકન્ડ એકમ ક્ષેત્રફળ દ્વારા વહેતી ઉખાનું પ્રમાણ.

ફોર્મ્યુલેશન:

- છેદ્ફળ A અને લંબાઈ L ધરાવતા સણિયાને ધ્યાનમાં લો
- છેદા વરચેનો તાપમાન તફાવત ΔT છે
- સમય t માં ઉખા પ્રવાહ Q છે

ઉખા પ્રવાહ $= Q/t$ તાપમાન પ્રવણતા $= \Delta T/L$ ક્ષેત્રફળ $= A$

કોરિયરના નિયમ અનુસાર: $Q/t = k \cdot A \cdot (\Delta T/L)$

પુનર્ગોઈવણી કરતાં: $k = (Q \cdot L) / (t \cdot A \cdot \Delta T)$

જ્યાંક એ ઉખા વાહકતાનો અચળાંક છે.

આફ્ટિઃ ઉખા વાહકતા

$$\begin{array}{ccc} T & & T \\ \downarrow & & \downarrow \end{array}$$

A

$$\leftarrow \quad L \quad \rightarrow$$

$$\downarrow \quad \quad \quad \downarrow$$

એકમ: $W/(m \cdot K)$

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "ઉભા જથ્થો સ્થાનાંતરિત થાય લંબાઈ દ્વારા, ક્ષેત્રફળ અને તાપમાન ભાગીને"

પ્રશ્ન 4(a) [3 ગુણ]

લંબગત તરંગો અને સંગત તરંગો વચ્ચેનો તફાવત આપો.

જવાબ

Table 5: લંબગત બનામ સંગત તરંગો

ગુણધર્મ	લંબગત તરંગો	સંગત તરંગો
કણની ગતિ	તરંગ દિશાને લંબ	તરંગ દિશાને સમાંતર
માધ્યમ વિસ્થાપન	શિખર અને ગર્ટ	સંકોચન અને વિરલન
ઉદાહરણો	પ્રકાશ તરંગો, પાણીના તરંગો	ધ્વનિ તરંગો, સિસ્ટમિક P-તરંગો
માધ્યમ જરૂરિયાતો	ઘન પદાર્થોમાં પ્રવાસ કરી શકે	ઘન, પ્રવાહી, વાયુમાં પ્રવાસ કરી શકે
ધ્વૃવીકરણ	ધ્વૃવીકૃત થઈ શકે	ધ્વૃવીકૃત થઈ શકતા નથી

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "લંબગત લે લંબ માર્ગ, સંગત સહાય સમાંતર સરકવામાં"

પ્રશ્ન 4(b) [4 ગુણ]

જો એક તરંગનો વેગ 350 m/s અને આવૃત્તિ 10 Hz છે તો તેની તરંગલંબાઈની ગણતરી કરો.

જવાબ

તરંગ સમીકરણ: $v = f\lambda$

જ્યાં:

- v એ તરંગ વેગ છે (350 m/s)
- f એ આવૃત્તિ છે (10 Hz)
- λ એ તરંગલંબાઈ છે (શોધવાની છે)

ગણતરી: $\lambda = v/f = 350/10 = 35 \text{ m}$

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "વેગ બરાબર આવૃત્તિ ગુણાકાર તરંગલંબાઈ"

પ્રશ્ન 4(c) [7 ગુણ]

અલ્ટ્રાસોનિક તરંગને વ્યાખ્યાયિત કરો અને તેની લાક્ષણિકતાઓ લખો. અલ્ટ્રાસોનિક તરંગની તેની ચાર મુખ્ય ઉપયોગો લખો.

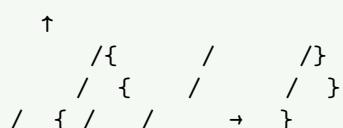
જવાબ

અલ્ટ્રાસોનિક તરંગો: માનવ શ્રવણની ઉપલી મર્યાદા (20 kHz થી વધુ) કરતાં ઊંચી આવૃત્તિ ધરાવતા ધ્વનિ તરંગો.

લાક્ષણિકતાઓ:

- ઊંચ આવૃત્તિ: 20 kHz થી વધુ
- ટંકી તરંગલંબાઈ: નાની વસ્તુઓને શોધવાની ક્ષમતા આપે છે
- દિશાસૂચક: ચોક્કસ દિશામાં કેન્દ્રિત કરી શકાય છે
- બિન-આયનીકરણ: જૈવિક પેશીઓ માટે સલામત
- પ્રવેશ: વિવિધ માધ્યમોમાંથી પસાર થઈ શકે છે

આકૃતિ: અલ્ટ્રાસોનિક તરંગ

/   { /   /   }

{ 50 s (f 20 kHz)}

ઉપયોગો:

- તબીબી: નિર્દાનાત્મક ઇમેજિંગ, ઉપચારાત્મક પ્રક્રિયાઓ
- ઔદ્ઘોગિક: બિન-વિનાશક પરીક્ષણ, ખાપી શોધ
- સફાઈ: સચોટ ભાગો માટે અલ્ટ્રાસોનિક કલીનિંગ બાથ
- અંતર માપન: સોનાર, પાર્કિંગ સેન્સર, લેવલ ઇન્ડિકેટર્સ

ચાદ્રાખવાનું સૂત્ર: "અલ્ટ્રાસોનિક ઉપયોગ દવનિ શોધવા, રકેન કરવા, સાફ કરવા"

પ્રશ્ન 4(a) OR [3 ગુણ]

પ્રકાશના ધૂવીકરણને સ્વર્ચ આફ્ટિ દોરી સમજાવો.

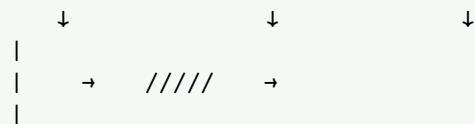
જવાબ

ધૂવીકરણ: પ્રકાશ તરંગોના કંપનોને એક જ સમતલમાં મર્યાદિત કરવાની પ્રક્રિયા.

પ્રકારો:

- રેખીય ધૂવીકરણ
- વર્તુળકાર ધૂવીકરણ
- ઇલિટિકલ ધૂવીકરણ

આફ્ટિ: પ્રકાશ ધૂવીકરણ

ચાદ્રાખવાનું સૂત્ર: "ધૂવક પસંદ કરે વિશિષ્ટ સમતલો"

પ્રશ્ન 4(b) OR [4 ગુણ]

જો પ્રકાશ નો હવા માં વેગ $3 \times 10^8 \text{ m/s}$ અને પ્રકાશનો પાણી માં વેગ $2.25 \times 10^8 \text{ m/s}$ તો પ્રકાશનો વક્તીબનાંક શોધો.

જવાબ

વક્તીબનાંક સૂત્ર: $n = c/v$

જ્યાં:

- n એ વક્તીબનાંક છે
- c એ શૂન્યાવકાશમાં (અથવા હવામાં) પ્રકાશનો વેગ છે
- v એ માધ્યમમાં પ્રકાશનો વેગ છે

ગણતરી: $n = 3 \times 10^8 / 2.25 \times 10^8 = 3/2.25 = 4/3 = 1.33$

ચાદ્રાખવાનું સૂત્ર: "ધીમો વેગ બતાવે ઊંચો સૂચક"

પ્રશ્ન 4(c)(i) OR [4 ગુણ]

વ્યાખ્યાપિત કરો: તરંગ નો વેગ, તરંગલંબાઈ અને આવૃત્તિ. અને તરંગ વેગ, તરંગલંબાઈ અને આવૃત્તિ વર્ચ્યેનો સંબંધ મેળવો.

જવાબ

તરંગ વેગ (v): તરંગ માધ્યમમાં જે ગતિથી પ્રવાસ કરે છે તે.

તરંગલંબાઈ (λ): તરંગ પર બે કંભિક સમાન બિંદુઓ વચ્ચેનું અંતર.

આવૃત્તિ (f): દર એકમ સમયે કોઈ બિંદુમાંથી પસાર થતા સપૂર્ણ તરંગ ચકોની સંખ્યા.

આફ્ટિ: તરંગ પરિમાણો

```

↑
 / {   /   /
 / { /   / } → }
 /   {/   /   }

↑      ↑      ↑
( )     (T)

```

ફોર્મ્યુલેશન:

- સમય T (અવધિ) માં, તરંગ એક તરંગલંબાઈ λ જેટલું અંતર પ્રવાસ કરે છે
- તેથી, $V = \lambda/T$
- આવૃત્તિ $f = 1/T$ (આવૃત્તિ એ અવધિનો વ્યસ્ત છે)
- તેથી, $V = \lambda f$

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "વેગ બરાબર આવૃત્તિ ગુણાકાર તરંગલંબાઈ"

પ્રશ્ન 4(c)(ii) OR [3 ગુણ]

પ્રકાશના ગુણધર્મો લખો.

જવાબ

Table 6: પ્રકાશના ગુણધર્મો

ગુણધર્મ	વર્ણન
પ્રચાર	સમાંગી માધ્યમમાં સીધી રેખામાં ચાલે છે
વેગ	શૂન્યાવકાશમાં 3×10^8 m/s
પરાવર્તન	સપાટીઓ પરથી પરાવર્તન નિયમ અનુસરીને પરાવર્તિત થાય છે
વકીભવન	માધ્યમો વચ્ચે પસાર થતાં દિશા બદલે છે
વિભાજન	શ્વેત પ્રકાશ તેના ઘટક રૂપોમાં વિભાજિત થાય છે
વ્યતિકરણ	તરંગો ભેગા થઈને પેટન બનાવી શકે છે
વિવર્તન	અવરોધો અને નાના છિદ્રોમાંથી વળે છે
ધૂવીકરણ	એક સમતલમાં કંપન કરવા માટે મર્યાદિત કરી શકાય છે
દ્વૈત પ્રકૃતિ	તરંગ અને કણ બંને ગુણધર્મો દર્શાવે છે

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "પ્રકાશ પરાવર્તે, વકીભવે, વિભાજિત થાય, વ્યતિકરણ કરે, ધૂવીકૃત થાય"

પ્રશ્ન 5(a) [3 ગુણ]

સમતલ સપાટી માટે પ્રકાશના વકીભવનના નિયમો સમજાવો. અને સ્નેલનો નિયમ સમજાવો.

જવાબ

વકીભવનનો નિયમ: જ્યારે પ્રકાશ એક માધ્યમથી બીજા માધ્યમમાં પસાર થાય છે, ત્યારે તે સીમા પર દિશા બદલે છે.

સ્નેલનો નિયમ: આપતન કોણના સાઇનનો વકીભવન કોણના સાઇન સાથેનો ગુણોત્તર આપેલા માધ્યમોની જોડી માટે અચળ રહે છે.

$$n_1 \sin(\theta_1) = n_2 \sin(\theta_2)$$

જ્યાઃ:

- n_1 એ પ્રથમ માધ્યમનો વકીભવનાંક છે
- n_2 એ બીજા માધ્યમનો વકીભવનાંક છે
- θ_1 એ આપતન કોણ છે
- θ_2 એ વકીભવન કોણ છે

આકૃતિ: વકીભવન

↑

1 (n)

/

```

    /
   /
  /
 {
 {
 {
 {
 2 (n )
}

```

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "સાઈન બતાવે વેગ અલગા માધ્યમોમાં"

પ્રશ્ન 5(b) [4 ગુણ]

સ્ટેપ ઈન્ડેક્સ ફાઇબર માં કોર વક્ષીભવનાંક 1.30 હોય અને સંબંધિત વક્ષીભવનાંક તફાવત $\Delta = 0.02$ છે. ન્યુમેરિકલ એપેચર શોધો.

જવાબ

ન્યુમેરિકલ એપેચર સૂત્ર: $NA = \sqrt{n_{\text{air}} - n_{\text{medium}}}$

સ્ટેપ ઈન્ડેક્સ ફાઇબર માટે: $NA = n_{\text{air}}(2\Delta)$

જ્યાં:

- n_{air} એ કોર વક્ષીભવનાંક છે
- Δ એ સંબંધિત વક્ષીભવનાંક તફાવત છે

$$\text{ગણતરી: } NA = 1.30 \times \sqrt{2 \times 0.02} NA = 1.30 \times \sqrt{0.04} NA = 1.30 \times 0.2 NA = 0.26$$

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "ન્યુમેરિકલ એપેચર જોઈએ કોર અને ડેલ્ટા"

પ્રશ્ન 5(c) [7 ગુણ]

પ્રકાશનું પૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન સમજાવો. અને કિટિકલ ખૂણાનું સમીકરણ મેળવો.

જવાબ

પૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન (TIR): જ્યારે પ્રકાશ સઘન માધ્યમથી વિરલ માધ્યમમાં કિટિકલ કોણથી વધુ કોણે જતો હોય ત્યારે માધ્યમોની સીમા પર પ્રકાશનું સંપૂર્ણ પરાવર્તન.

TIR માટેની શરતો:

- પ્રકાશ સઘન માધ્યમથી વિરલ માધ્યમ તરફ જવો જોઈએ
- આપતન કોણ કિટિકલ કોણથી વધુ હોવો જોઈએ

કિટિકલ કોણ: સઘન માધ્યમમાં આપતન કોણ જેના માટે વિરલ માધ્યમમાં વક્ષીભવન કોણ 90° હોય.

ક્રોમ્યુલેશન: સ્નેલના નિયમનો ઉપયોગ કરીને: $n_{\text{air}} \sin(\theta) = n_{\text{medium}} \sin(\theta')$

કિટિકલ કોણ (θ_c) પર:

- $\theta' = 90^\circ$
- $\theta_c = 90^\circ$
- $\sin(90^\circ) = 1$

$$\text{તેથી: } n_{\text{air}} \sin(\theta_c) = n_{\text{air}} \sin(90^\circ) = n_{\text{air}} \times 1 = n_{\text{air}}$$

પુનર્ગોઠવણી કરતાં: $\sin(\theta_c) = n_{\text{air}} / n_{\text{medium}}$

આફિતિ: પૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન

```

 1 (n )
 ( )

```

```

  {   /}
  { c /}
  {   /}
  { /}
  /{ }
  / { }
  /   {}

```

2 (n)
( )

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "હિટિકલ આવે સધનથી વિરલ, સાઈન બરાબર ભાગાકાર"

પ્રશ્ન 5(a) OR [3 ગુણ]

ફાઈબર ઓપ્ટિકલ કેબલ માટે ન્યુમેરિકલ એપેચર અને એક્સોપ્ટન્સ ખૂણો સમજાવો.

જવાબ

ન્યુમેરિકલ એપેચર (NA): ઓપ્ટિકલ ફાઈબરની પ્રકાશ-એક્ચરિટ્રિટ કરવાની ક્ષમતાનું માપ.

એક્સોપ્ટન્સ ખૂણો (EPR): મહત્વમાં કોણ જેના પર પ્રકાશ ફાઈબરમાં પ્રવેશી શકે છે અને હજુ પણ પૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન અનુભવી શકે છે.

સંબંધ: $NA = \sin(\theta)$

આફ્ટિટ્યુડ: ન્યુમેરિકલ એપેચર અને એક્સોપ્ટન્સ ખૂણો

/ { }
/a { }

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "એક્સોપ્ટન્સ ખૂણો પ્રકાશ પ્રવેશાવે, ન્યુમેરિકલ એપેચર તેનો સાઈન કહેવાય"

પ્રશ્ન 5(b) OR [4 ગુણ]

લેસર નું આખું નામ લખો. તેની લાક્ષણિકતાઓ લખો.

જવાબ

LASER: Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation (ઉત્તેજિત વિકિરણ ઉત્સર્જન દ્વારા પ્રકાશ વર્ધન)

Table 7: લેસરની લાક્ષણિકતાઓ

લાક્ષણિકતા	વર્ણન
એકવર્ણીય	એક જ તરંગલંબાઈ અથવા રંગ
સુસંગત	બધા તરંગો એક જ તબક્કામાં
અત્યંત દિશાત્મક	લઘુતમ વિચલન સાથે સીધી રેખામાં ચાલે છે
ઉચ્ચ તીવ્રતા	સાંકડી બીમમાં કેન્દ્રિત ઊર્જા
સમાંતરિત	ન્યૂનતમ ફેલાવા સાથે સમાંતર કિરણો

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "લેસર પ્રકાશ: એકવર્ણીય, સુસંગત, દિશાત્મક, તીવ્ર"

પ્રશ્ન 5(c) OR [7 ગુણ]

ઓપ્ટિકલ ફાઈબર કેબલનું બંધારણને વિસ્તારમાં સમજાવો. અને સ્ટેપ ઇન્ડેક્સ અને ગ્રેડેડ ઇન્ડેક્સ ઓપ્ટિકલ ફાઈબર સમજાવો.

જવાબ

ઓપ્ટિકલ ફાઈબર બંધારણ:

- કોર: કેન્દ્રીય પ્રકાશ-પ્રસારિત કરનાર ભાગ (કાચ અથવા પ્લાસ્ટિક)
- કલેડિંગ: કોરને ધેરે છે, કોર કરતાં ઓછા વક્ષીભવનાંક સાથે
- બફર કોરિંગ: સુરક્ષાત્મક પ્લાસ્ટિક કોરિંગ
- જેકેટ: બાધ્ય સુરક્ષાત્મક આવરણ

આફ્ટિસ: ઓપ્ટિકલ ફાઈબર સ્ટ્રક્ચર

←

←

↑

↑

સ્ટેપ ઇન્ડેક્સ ફાઈબર:

- કોર અને કલેર્ડિંગ વરચે વકીભવનાંકમાં અચાનક પરિવર્તન
- પ્રકાશ પૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન દ્વારા આડા-અવળા માર્ગમાં પ્રવાસ કરે છે
- ઉચ્ચ મોડલ ડિસ્પર્શન (સિસ્ગ્રાલ ફેલાવો)
- સરળ બંધારણ

ગ્રેડ ઇન્ડેક્સ ફાઈબર:

- કોરના કેન્દ્રથી કલેર્ડિંગ સુધી વકીભવનાંકમાં કમિક પરિવર્તન
- સતત વકીભવનને કારણે પ્રકાશ સર્પિલ માર્ગમાં પ્રવાસ કરે છે
- નિમ્ન મોડલ ડિસ્પર્શન
- વધુ જટિલ બંધારણ

આફ્ટિસ: સ્ટેપ ઇન્ડેક્સ બનામ ગ્રેડ ઇન્ડેક્સ ફાઈબર

:

```
/           {}
/           {}
/           {}
|           {}
{           /}
{
{           /}
{           /}
```

:

```
/           {}
/           {}
/           /
|           |
{           {
{           /}
{           /}
```

વકીભવનાંક પ્રોફાઇલ:

:

:

n

n

→ r

→ r

યાદરાખવાનું સૂત્ર: "સ્ટેપ બતાવે અચાનક ફેરફાર, ગ્રેડ ધીમે ધીમે ઘટાડે"